

ANCIENT IRANIAN STUDIES

پژوهشنامه ایستخران بستان

گورستان‌های بشکرد براساس نخستین فصل بررسی‌های باستان‌شناختی سردشت بشکرد، هرمزگان

نویسنده (گان): آناهیتا پودات

منبع: پژوهشنامه ایران باستان، سال ۱، شماره ۳: ۸۵-۱۰۳.

گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن

Bashkard Cemeteries based on the First Season of the Archaeological Investigations of Sardasht-e Bashkard, Hormozgan

Author(s): Anahita Poodat

Source: Ancient Iranian Studies, 2022, VOL. 1, NO. 3: 85-103.

Published by: Tissaphernes Archaeological Research Group

Stable URL:

https://www.ancientiranianstudies.ir/article_160219_4335c72401ab7c321a23612a71013c5a.pdf

© 2022 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. **Open Access.**

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution,

and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.

گورستان‌های بشکرد براساس نخستین فصل بررسی‌های باستان‌شناختی سردشت بشکرد، هرمزگان

آناهیتا پودات^۱

چکیده

نخستین فصل بررسی‌های باستان‌شناختی دهستان سردشت بخش مرکزی شهرستان در اسفند ۱۳۹۴ و بهار ۱۳۹۵ انجام شد که در این بررسی گورها و گورستان‌های بسیار از دوره‌های مختلف شناسایی شد. چنانکه می‌دانیم گورها و گورستان‌ها در هر دوره‌ای از تاریخ، اطلاعات قابل توجه مردم‌شناختی، باستان‌شناختی و گاهی زبان‌شناختی به دست می‌دهند و از این رو بسیار مهم هستند. با توجه به همجواری شهرستان بشکرد در شرق هرمزگان با استان‌های سیستان و بلوچستان، انتظار می‌رفت که یافته‌های فرهنگی و محوطه‌های باستانی همچون گورستان‌ها مشابه این حوزه فرهنگی باشند که در پایان بررسی و آغاز مطالعه یافته‌ها، در خصوص گورستان‌های دوران تاریخی با وجود گورهای خرپشته‌ای و سنگ‌چین، این شباهت‌ها محرز و فرضیه گفته شده، تقویت شد چنانکه در دوران تاریخی، گورهای خرپشته‌ای و سنگ‌چین و گاهی با ابعاد بزرگ و چشمگیر که اغلب در اطراف آنها قطعات سفال پراکنده است، شناسایی شدند که مشابه این نوع گورها در جنوب شرق و نوار ساحلی جنوب ایران و پس‌کرانه‌های خلیج فارس بارها گزارش شده است. در این مقاله به گورستان‌های بشکرد براساس نخستین فصل بررسی‌های باستان‌شناختی سردشت بشکرد هرمزگان پرداخته شده است.

واژه‌های کلیدی: بشکرد، سنت‌های تدفین، گورستان، پیش از تاریخ، تاریخی، اسلامی.

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، موزه خلیج فارس بندرعباس، ایران s.poodat@yahoo.com

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۴ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۲۷ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۷/۹
استناد: پودات، آناهیتا. (۱۴۰۱). "گورستان‌های بشکرد براساس نخستین فصل بررسی‌های باستان‌شناختی سردشت بشکرد، هرمزگان"، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۱، شماره ۳: ۸۵-۱۰۳.

پیشگفتار

با توجه به اینکه شهرستان بشکرد/بشاگرد، بخش وسیعی از شرق استان هرمزگان را دربرمی گیرد و در همسایگی استان های کرمان در شمال و سیستان و بلوچستان در شرق آن، قرار گرفته و نیز از جنوب به واسطه شهرستان جاسک به دریای عمان و خلیج فارس می پیوندد، بررسی های باستان شناختی و شناخت وضعیت تاریخی- فرهنگی آن در دوران گذشته، و به تبع آن روشن شدن ارتباطات محوطه های منطقه بشکرد/بشاگرد با استقرارهای حوزه فرهنگی هلیل رود- جازموریان، ضروری تشخیص داده شد تا از رهگذر این بررسی ها و مطالعات و روشن شدن وضعیت ارتباطی و برهم کنش های استقرارهای این حوزه فرهنگی مهم، بتوان نقش منطقه بشکرد را در میانه این حوزه و به تبع آن، وضعیت بخش مهم و وسیعی از منطقه جنوب شرق کشور را در ادوار گذشته مشخص کرد.

بدین منظور، پس از کسب مجوز از پژوهشگاه میراث فرهنگی، نخستین فصل بررسی های باستان شناختی در دهستان سردشت بخش مرکزی شهرستان در اسفند ۱۳۹۴ و بهار ۱۳۹۵ به سرپرستی نگارنده انجام شد. این نوشتار، فقط به بررسی اجمالی بخشی از یافته های این بررسی می پردازد که گورستان های شناسایی شده در محدوده پژوهش هستند.

اهمیت و ضرورت پژوهش

گورها و گورستان ها در هر دوره ای از تاریخ، اطلاعات قابل توجه مردم شناختی، باستان شناختی و گاهی حتی زبان شناختی به دست می دهند و از این رو بسیار مهم هستند؛ تعداد گورها در یک گورستان (تخمین میزان جمعیت یک روستا و یا یک منطقه در برهه ای از تاریخ)، اینکه در یک گورستان میانگین سنی درگذشتگان چقدر

بوده و جنسیت اغلب آنها چه بوده (بررسی علل درگذشت)، بررسی تاریخ درگذشت و شکل گورها (در صورت تنوع تاریخ ها و شکل گورها، می تواند نشانگر استمرار استفاده از گورستان باشد)، فاصله تا نزدیک ترین سکونتگاه (دیدگاه اهالی نسبت به مرگ و مردگان، امکان دسترسی آسان تر و یا ...)، نوشته ها یا نقوش روی گورها (به احتمال نشان دهنده شغل افراد، جایگاه اجتماعی، وضعیت اقتصادی، تفاوت های فرهنگی با سایر روستاها در یک منطقه و...)، زبان و خط نوشته ها (زبان و خط رایج در یک منطقه در برهه ای مشخص از تاریخ)، اسامی اماکن محل تولد و محل وفات (پی بردن به اسامی تاریخی اماکن جغرافیایی)، نام های بومی درگذشتگان و به طور کلی ادبیات به کاررفته در نوشته های روی گورها (سیر تحول تاریخی زبان های محلی و گویش های رایج در یک منطقه)، و بسیاری از این گونه اطلاعات، چشم اندازی فرهنگی از آن منطقه در گذر تاریخ به ما ارائه می دهند.

با اذعان به اینکه باستان شناسی به نحوی علمی مخرب است و بررسی ها و کاوش های باستان شناختی همیشه درصدی از تخریب را در پی دارند، مطالعه گورستان ها و گورهای آنها، نوعی بررسی و مطالعه است که می توان ادعا کرد هیچ تخریبی در پی ندارد و در این مطالعه، گورها- تا آن هنگام که مورد کاوش قرار نگیرند و صرفاً مورد یک بررسی سطحی باشند- به عنوان منابع مطالعاتی هیچ آسیبی متحمل نمی شوند. این نوشتار صرفاً معرفی اجمالی گورستان های بشکرد در سه برهه پیش از تاریخ، تاریخی و اسلامی است و مطالعات دقیق تر و کامل تر بر گورستان های منطقه توسط نگارنده همچنان ادامه دارد.

پرسش ها و فرضیه ها

پرسش های پژوهش: پرسش های مطرح شده برای

شد. برای این کار، با کمک نقشه‌های توپوگرافی، دهستان سردشت به چهار بخش تقسیم شد: شمال شرقی، جنوب شرقی، شمال غربی، جنوب غربی. جاده اصلی شهرستان بشکرد که از میناب و جگدان به سمت سردشت می‌آید و پس از گذر از سردشت به گوهران می‌رود، تقریباً از میان دهستان سردشت می‌گذرد و آن را عملاً به دو بخش شرقی و غربی تقسیم می‌کند. به دلیل آشنایی قبلی با بخش‌های شمال غربی منطقه تحقیق، ابتدا کار بررسی از سمت مرکز محدوده بررسی، یعنی شهر سردشت، به سمت شمال غرب (روستاهای بیسکاو، بابک و پشتگر) شروع شد و پس از اتمام کار در این قسمت، از بخش جنوب غربی (در روستای اهون) کار ادامه یافت. پس از آن کار دشوارتر در بخش‌های متراکم‌تر و دورتر از مرکز شهرستان، یعنی بخش‌های شمال شرقی (روستای ملکن و آبادی‌های تابعه آن و روستای بن‌ریز) و جنوب شرق (بارشکان، بُن‌کم، محمود آباد، سگن و رستم آباد ده‌وست) دنبال شد.

با پایان بررسی‌های میدانی، پیاده‌کردن محدوده بررسی و نقاط آثار شناسایی‌شده در آن بر نقشه‌های تقسیمات سیاسی شهرستان، توپوگرافی و زمین‌شناسی، مستندنگاری و ثبت و ضبط یافته‌ها با عکاسی و طراحی، انجام و مطالعات کتابخانه‌ای برای شناخت بهتر آنها آغاز شد. از مهم‌ترین آثار شناسایی‌شده در این پژوهش، گورستان‌ها بودند که هم به لحاظ تعداد و هم به لحاظ شیوه‌های تدفین، شایان توجه و قابل ملاحظه هستند.

پیشینه پژوهش‌های باستان‌شناختی منطقه بشکرد

نخستین توصیف‌ها درباره گورهای خاص منطقه بشکرد و بلوچستان را در سفرنامه ارنست آپسکوگ

نگارنده حین انجام این پژوهش شامل این موارد بوده است: تعداد، مساحت و قدمت گورستان‌ها، تناسب هر یک از این موارد با تعداد، مساحت و دوره تاریخی استقرارها، فاصله تا نزدیک‌ترین استقرار، بستر شکل‌گیری گورستان‌ها و سرانجام میزان یافته‌های منقول فرهنگی بر سطح آنها در دوران مختلف.

فرضیه‌های پژوهش: در نخستین بررسی‌ها در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۵ در منطقه بشکرد، مشاهده شد که گورهای تاریخی که اغلب بر تپه‌های طبیعی و دامنه کوه‌ها شکل گرفته‌اند، با مساحت‌های متفاوت و در فاصله کمی از استقرارهایی از همین دوره (با مساحت‌های متفاوت) قرار دارند. نیز گورستان‌های اسلامی شناسایی‌شده در آن تاریخ، در کوهپایه‌ها و در کنار زیارتگاه‌ها قرارداشتند و کمترین فاصله ممکن با استقرارهای اسلامی متأخر را داشتند. این موارد نخستین فرضیات درباره گورستان‌های تاریخی و اسلامی منطقه را در ذهن نگارنده شکل داد. نیز نزدیکی گورستان‌های دوران تاریخی و اسلامی شناسایی‌شده در آن تاریخ به یکدیگر، باعث ایجاد فرضیه دیگری مبنی بر «استمرار در استفاده از گورستان‌ها» شد.

این نخستین مشاهدات و نخستین فرضیه‌ها، با آغاز بررسی‌های باستان‌شناختی منسجم در سال ۱۳۹۵، باعث برآمدن پرسش‌های بیشتر - مطرح‌شده در بالا - شد که حین بررسی، مدنظر قرار داشتند.

روش پژوهش

جهت انجام بررسی‌های میدانی در منطقه، از عکس‌های هوایی، نقشه‌های زمین‌شناسی، نقشه‌های توپوگرافی و صحبت با افراد محلی منطقه استفاده شد و کار بررسی با پیمایش در محدوده مربوط به هر روستا به‌طور جداگانه انجام

تصویر ۱. نمونه گورهای هزاره پم (محوطه ۰۴۴): ۱. نمای کلی سطح گورستان که برای کشت، تسطیح شده است، ۲. نمای کلی گورستان ۰۴۴ - دید از شمال شرقی، ۳. تنها گور باقیمانده که تخریب شده، ۴. انبوه سفال‌های قرمز و خاکستری پراکنده در اطراف گور.

سال ۱۳۸۵ چند محوطه شناسایی شده، در فهرست آثار ملی به ثبت رسیدند و به این ترتیب، اولین فعالیت‌های پژوهشی باستان‌شناختی در منطقه بشکرد آغاز شد. در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۹ بررسی‌های باستان‌شناختی پراکنده‌ای در پی مأموریت‌های اداری به شهرستان تازه تأسیس بشکرد توسط نگارنده انجام شد. همچنین نگارنده، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد خود را با موضوع «بررسی یافته‌های سطحی محوطه‌های هزاره سوم پم سردشت بشکرد»، به این منطقه اختصاص داده است. در این پایان‌نامه به بررسی جایگاه منطقه بشکرد در جنوب شرق ایران در هزاره سوم پم و ارتباطات درون و برون منطقه‌ای آن پرداخته شده است. با تبدیل بشکرد به شهرستانی مستقل و بعد

فلویر، نماینده کمپانی هند شرقی انگلیس می‌توان یافت (Floyer, 1882) که در پایان دوران خدمت خود در جاسک، تصمیم گرفت در سفری ماجراجویانه از مسیر بشکرد و با گذر از فلات مرکزی ایران، خود را به ترکیه برساند. در طول سفر خود، آنچه دیده و آنچه بر او و همراهانش گذشته است، را به‌خوبی توضیح داده است. گورهایی که با نام گورهای بلوچی نام می‌برد، از جمله مسائلی است که توجه او را در آغاز سفرش به خود جلب می‌کند.

صرف‌نظر از سفر ماجراجویانه فلویر درباره فعالیت‌های باستان‌شناختی در منطقه باید گفت: شناسایی اولین محوطه‌های شهرستان بشکرد و شناسایی وضعیت فرهنگی آن منطقه در اواخر سال ۱۳۸۴ توسط نگارنده انجام شد و در اوایل

سوم پیش از میلاد پراکنده بود. این گور بر دامنه شمالی رشته کوه مرتفع آهویری/اهون^۱ قرار دارد. محوطه مورد نظر برای کشت دیم به صورت پلکانی کاملاً تسطیح شده است. در میانه ضلع شرقی و نزدیک شیب دره، ساختار قبرمانندی مورد کاوش غیرمجاز قرار گرفته که نشان می‌داد ساختار مستطیل شکل و سنگی آن به گورها این دوره شباهت دارد (بنگرید به تصویر ۱).

- گورها تاریخی: بسیاری از محوطه‌های دوران تاریخی در حاشیه سرشاخه‌های رودخانه پشتگر، حاشیه رودخانه شه باوغ^۲ (شه بابک)، رودخانه سردشت و رودخانه‌های دیگر منطقه، خصوصاً در شرق دهستان سردشت در حاشیه رودخانه جگین و شاخه‌های فرعی آن، وجود دارند.

گورهای سنگ‌پشته‌ای این دوره را مردم منطقه، گور گرد^۳ و در بعضی مناطق دَمبی^۴ می‌نامند. در گورهای از این دوره که مورد کاوش غیرمجاز قرار گرفته و تخریب شده‌اند، درون آنها و ساختار منظمشان قابل مشاهده است (تصویر ۴-۲)؛ از سنگ‌های لاشه - که به صورت طبیعی تخت و چهارگوش هستند و تراشیده نشده‌اند و در کوه‌های بشکرد به‌وفور دیده می‌شوند و به‌عنوان مصالح بوم‌آورد، کاملاً آماده برداشت و بهره‌برداری هستند، برای ایجاد دیواره گور استفاده شده است؛ برخی گورها کاملاً چهارضلعی هستند و کنج‌های آن به‌وضوح و به شکل کاملاً راست‌گوشه دیده می‌شود و برخی دیگر در محل کنج‌ها کمی گرد شده و سنگ‌ها به گونه‌ای چیده شده‌اند که گور شکل بیضی به خود گرفته است. در هر صورت، در اطراف این گورها همیشه میزان چشمگیری خرده‌سفال‌های متنوع، جلب توجه می‌کند که

از اینکه سردشت به‌عنوان مرکز شهرستان معرفی شد، تغییراتی در تقسیمات سیاسی شهرستان و دهستان سردشت اعمال شد و به تعداد روستاهای این دهستان افزوده شد. نیز طرح‌های عمرانی برای گسترش و آبادانی شهر سردشت آغاز شد که ضمن امید به آینده منطقه، نگارنده را از سرانجام محوطه‌های منطقه نگران کرد. بنابراین انجام یک بررسی جامع از دهستان سردشت با اضافات و الحاقات جدید آن، ضروری به‌نظر می‌رسید که با کسب مجوز از پژوهشگاه میراث فرهنگی این مهم در اسفند ۱۳۹۴ و فروردین ۱۳۹۵ انجام شد.

گورستان‌های دوران مختلف و انواع گورها

- گورهای پیش از تاریخی: قبرستان تاریخی - اسلامی شناسایی شده با شماره ۰۰۱ در بررسی، روی محوطه‌ای از هزاره ۳ پم ایجاد شده است. هیچ گوری از این دوره بر سطح تپه قابل مشاهده نیست؛ زیرا بسیار تخریب شده و به قصد کشت، تسطیح شده؛ ولی انبوه سفال‌های هزاره سوم پم بر بخش بلندتر در قسمت غربی تپه دیده می‌شود. نیز در قبرستان اسلامی شناسایی شده با شماره ۱۰۷، هم انبوه قطعات سفال هزاره سوم پم دیده می‌شود؛ ولی قبری از این دوره بر سطح قبرستان فعلی، قابل تشخیص نیست و به‌آسانی نمی‌توان نظر داد که آیا بر قبرستانی از هزاره سوم پم ایجاد شده یا بر یک محوطه از آن دوره؟

فقط یک قبر به وضوح قابل تشخیص متعلق به هزاره سوم پم شناسایی شده (محوطه ۰۴۴) که آن نیز مورد حفاری غیرمجاز قرار گرفته است و اطراف آن مقداری استخوان و انبوه قطعات سفال با ویژگی‌های شاخص سفال‌های هزاره

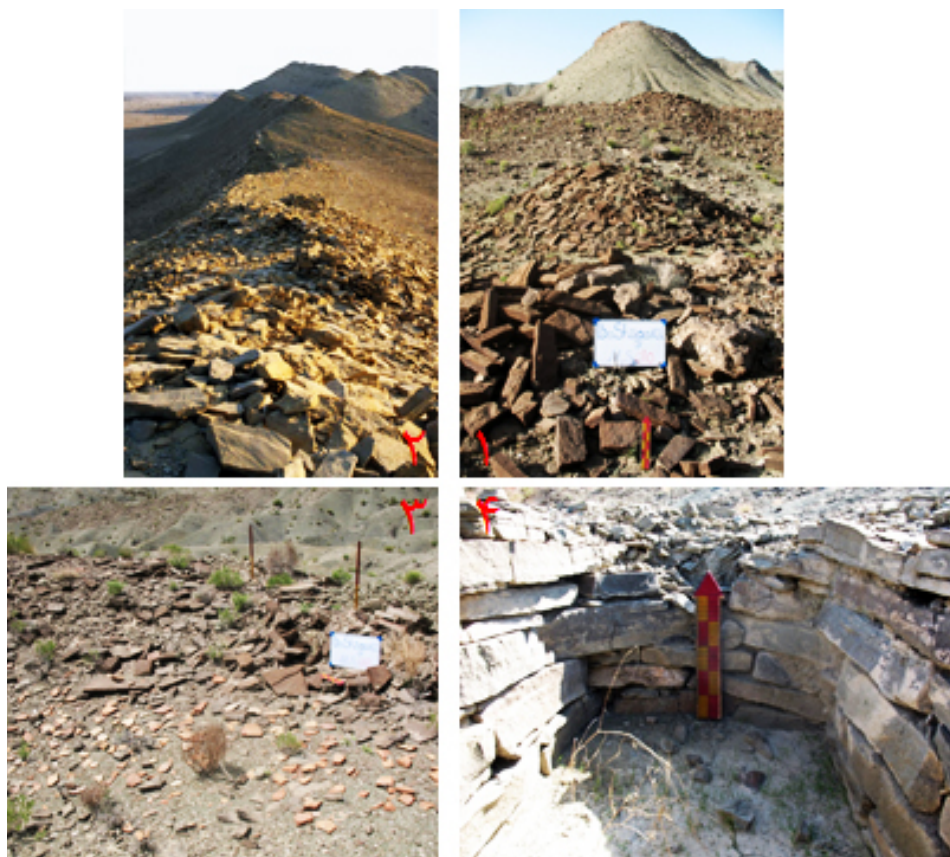
1. ahviri / ahven

2. šah bāvey

3. gowr gord

4. dambi

تصویر ۱، ۲: نمونه گورهای سنگ‌پشته‌ای دوران تاریخی یا در اصطلاح گورگرد (گورستان سرزه رودخانه بابک)، ۲: نمونه قبور گزارش شده از عمان (Cleuziou & Tosi, 2007: 32)، ۳: انبوه سفال‌های دوران تاریخی که معمولاً در کنار این گورها - در منطقه موسوم به دَمبی - دیده می‌شود، ۴: جزئیات درون یک گور تاریخی (محوطه ۰۸۵) - از نوع گورهای موسوم به چل‌گری در منطقه - پس از کاوش غیرمجاز.

مسیر رودخانه سردشت) و ۰۸۵ (در دره‌های تنگ یکی از سرشاخه‌های کوچک رودخانه بُن‌ریز) دیده می‌شود. گورها چل‌گری کمتر مورد حفاری غیرمجاز قرار گرفته‌اند؛ شاید به دلیل اینکه برجستگی کمتر قابل مشاهده‌ای دارند.

نکته قابل ذکر درباره گورهایی که سفال‌های تاریخی در اطراف آنها پراکنده است - چه ساختار منظمی داشته باشند و به صورت سنگ‌پشته‌ای باشند و جلب توجه کنند و مورد حفارس غیرمجاز قرار گرفته باشند، چه دورسنگ‌چین باشند و

همگی آنها ویژگی‌های سفال‌های دوران تاریخی (بیشتر اشکانی-ساسانی) را دارند. مشابه این گورها از شهرستان خاش در سیستان و بلوچستان هم گزارش شده است (حیدری، ۱۳۹۱: ۱۵۶).

برخی دیگر از گورهای تاریخی، سنگ‌پشته‌ای نیستند و در ابعاد بسیار بزرگ و طویل ساخته شده‌اند و دور گورها به طور منظم سنگ‌چین شده‌است؛ به دلیل بزرگی آنها در ابعاد، مردم منطقه این گورها را گورها چل‌گری^۱ می‌نامند. نمونه این نوع گور در گورستان‌های ۰۹۸ (در

۱. čel gazi

علاوه بر بلوک‌های خانوادگی و طایفه‌ای، گورهایی نیز به صورت منفرد وجود دارد. گورها، به صورت منفرد و یا به صورت گروهی درون هریره‌ها، اغلب به سه شکل هستند:

۱. گورهای طبقاتی: بر حسب طبقه اجتماعی و وضعیت اقتصادی و یا جایگاه متوفی در میان خانواده و طایفه، قبر او به صورت طبقاتی -از یک تا پنج طبقه- با سنگ‌های تخت پوشانده شده است. بالا و پایین سنگ فوقانی قبر، دو سنگ به صورت ایستاده کار گذاشته می‌شود. گاه دیده می‌شود که بر سنگ فوقانی و سنگ‌های ایستاده بالا و پایین آن، نوشته‌هایی نشانگر نام متوفی، تاریخ فوت و یا آیات و ادعیه کنده شده است (تصویر ۷-۳ و ۸-۳).

۲. گورهایی با سنگ باریک و کشیده میانی و سنگ‌های ایستاد بر بالا و پایین قبر: در بخش‌هایی از بشکرد، روی سطح سنگ باریک و کشیده وسط و نیز روی سطح سنگ‌های عمود بالا و پایین قبر، نام متوفی، تاریخ فوت، آیات و ادعیه و حتی (به ندرت) شکل‌های کنده شده است. بسته به جنس سنگ و میزان مقاومت و فرسایش آن، نوشته‌ها باقی مانده و قابل خواندن هستند. بر برخی دیگر از گورها نیز هیچ نوشته‌ای دیده نمی‌شود. دور این گروه از گورها، برای پیشگیری از نفوذ آب باران و تخریب و شاید هم برای مشخص کردن حریم و محدوده هر قبر، با سنگ محصور شده است (تصویر ۵-۳).

۳. گورهای با سنگ‌های تخت پهن چهار طرف قبر: در این گروه، علاوه بر سنگ‌های بالا و پایین قبر (سر و پاهای متوفی) و نیز سنگ وسط (روی بدن) که گاه باریک و کشیده و گاه به نسبت پهن است، سنگ‌هایی نیز در چهار طرف قبر تعبیه می‌شود که تخت و پهن هستند. مانند گورها دو گروه دیگر، روی سنگ وسط و سنگ‌های بالا و

برجستگی چشمگیری نداشته و کمتر تخریب شده باشند- این است که قطعات استخوان در اطراف گورها تخریب شده و یا بر سطح گورستان (دست‌کم در زمان بررسی) دیده نشد.

- گورهای اسلامی: در اغلب محوطه‌های تاریخی، آثاری (سفال، پی دیوار، قبر، ...) هم از دوران اسلامی دیده می‌شود. این مسئله، نشانگر استمرار فرهنگی در این منطقه است که حتی در گورستان‌ها و سنت‌های تدفین منطقه نیز دیده می‌شود؛ گورهای از دوران پیش از تاریخ تا دوران متأخر اسلامی در کنار هم و حتی گاهی روی هم، در این گورستان‌ها دیده می‌شوند. گورهای اسلامی در بشکرد، اغلب به صورت بلوک‌های خانوادگی یا طایفه‌ای است که به آنها هریر / هریره^۱ می‌گویند، اغلب به شکل مدور و گاهی بلوک‌های بسیار بزرگ مستطیلی شکل با تعداد بیشتری قبر نسبت به هریره‌های مدور هستند (تصویرهای ۱-۳ و ۲-۳). بلوک‌های گورها -مدور یا چهارگوش- از لاشه سنگ‌های مسطح به صورت خشکه چین با ارتفاع (میانگین) یک متر ساخته شده‌اند (تصویر ۱-۴). برای اغلب آنها یک در ورودی در نظر گرفته شده است و برخی تزئیناتی -با متفاوت چیدن سنگ‌ها و شکل بخشیدن به آنها شبیه آجرچینی- در دیواره‌هایشان دارند (تصویرهای ۲-۴ و ۳-۴).

نمونه این گورها را ارنست فلویر، نماینده کمپانی هند شرقی در جاسک -که در سفر ماجراجویانه‌اش از جاسک به ترکیه، از مسیر بشکرد گذشت- در حاشیه رودخانه جگین در جنوب بشکرد دیده و به عنوان گورها بلوچی گزارش و توصیف کرده است (Floyer, 1882: 17). همچنین مشابه هریره‌های بشکرد از عمان نیز گزارش شده است (Cleuziou & Tosi, 2007: 36) (تصویر ۴: پایین سمت راست).

تصویر ۱ و ۲: دو نمونه هریره خانوادگی و طایفه‌ای، ۳ و ۴: گورهای درون دو هریره، ۵: نمونه گورهای منفرد محصور شده به شکل مدور با سنگ، ۶ و ۹: دو نمونه از محل غسل متوفی و نماز میت، ۷ و ۸: نمونه گورهای افراد مهم و شاید متمکن.

النگوهایی از جنس خمیر شیشه به صورت شکسته دیده می‌شود؛ یا گورهای زنانی است که پس از درگذشتشان، النگوهای آنها را بر سر گورهایشان شکسته و دیگر از النگوهای متوفی، استفاده نمی‌شده است و یا متعلق به زنانی است که پس از درگذشت همسرانشان، زیورآلات خود را بر سر گور شکسته و هرگونه زیبایی و خوشی را از خود دور می‌کنند و این‌گونه به سوگ همسران می‌نشینند (تصویر ۶). نمونه این گورها و این سنت را در قبرستان‌های قدیمی تیتکن^۱ و سرتیتکن^۲ در شهرستان جاسک نیز نگارنده دیده است. شکل‌های متنوعی از این النگوها - که در برخی قسمت‌های منطقه با نام النگوی شیشه‌ای

پایین گور، مکتوب و منقوش (به‌ندرت) است (تصویر ۵).

در همه گورستان‌های اسلامی، ساختار منظمی به شکل مکعب‌مستطیل وجود دارد که با استفاده از لاشه‌سنگ‌های تخت و به‌نسبت صاف کوه‌های منطقه شکل داده شده است. از این حجم‌شکیل و منظم برای قراردادن جسم متوفی و شست‌وشو و نماز میت خواندن بر آن استفاده می‌شده است (تصویرهای ۳-۶ و ۹-۳).

از نکات قابل توجه و شایان ذکر درباره گورستان‌های اسلامی متأخر و نیز معاصر - که با همان سنت‌های تدفین انجام می‌شود - معدودی گورهای افراد مذكر است که بر آنها

1. titken

2. sar titken

جدول ۱. فهرست و مشخصات گورستان‌های سردشت*

ردیف	شماره گورستان	قلمرو	موقعیت مختصات جغرافیایی	نزدیک‌ترین آبادی	نزدیک‌ترین رودخانه	شماره و دوره نزدیک‌ترین محوطه	مقیاس	کارش‌های غیرمجاز
۱	۰۰۱	تاریخی - اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی، روی محوطه هزاره ۳ پم	شهر سردشت	رودخانه سردشت	۰۰۲ - اسلامی	متوسط	شده است.
۲	۰۰۲	اسلامی	زمین هموار	شهر سردشت	رودخانه سردشت	۰۰۱ - هزاره ۳ پ.م.	کوچک	
۳	۰۰۳	اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی	شهر سردشت	رود فصلی	۰۰۴ - اسلامی	کوچک	
۴	۰۰۵	تاریخی	زمین هموار	شهر سردشت	رودخانه سردشت	۰۰۱ - تاریخی	متوسط	شده است.
۵	۰۰۶	اسلامی	زمین هموار	بیسگو	رودخانه بیسگو	۰۰۷ - اسلامی	متوسط	
۶	۰۰۷	اسلامی	زمین هموار	بیسگو	رودخانه بیسگو	۰۰۶ - اسلامی	متوسط	
۷	۰۰۹	اسلامی	زمین هموار	شهر سردشت	رودخانه سردشت	۰۰۱ - هزاره ۳ پ.م.	بزرگ	
۸	۰۱۰	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	بابک	سرزه رودخانه بابک	۰۰۷ - اسلامی	بزرگ	شده است.
۹	۰۱۲	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	شهر سردشت	رودخانه سردشت	۰۰۱ - تاریخی	کوچک	
۱۰	۰۱۶	تاریخی	روی شیب تند دامنه کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۱۵ - تاریخی	کوچک	شده است.
۱۱	۰۱۷	تاریخی	روی شیب تند دامنه کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۱۵ - تاریخی	کوچک	شده است.
۱۲	۰۱۸	تاریخی	روی شیب تند دامنه کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۱۵ - تاریخی	کوچک	شده است.
۱۳	۰۱۹	تاریخی	روی شیب تند دامنه کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۱۸ - تاریخی	کوچک	
۱۴	۰۲۰	اسلامی	پای کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۱۹ - تاریخی	کوچک	
۱۵	۰۲۱	اسلامی	پای کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۲۰ - اسلامی	کوچک	

* درباره مقیاس قبرستان این توضیح ضروری است که برای نگارنده علاوه بر ابعاد قبرستان، تعداد گورها نیز ملاک است؛ گورستان‌هایی با تعداد کمتر از ۱۰ گور در مقیاس کوچک، بین ۱۰ تا ۲۰ گور در مقیاس متوسط و بیش از ۲۰ گور در مقیاس بزرگ در جدول طبقه بندی شده‌اند. در برخی موارد، در جدول دیده می‌شود که شماره نزدیک‌ترین محوطه به گورستان مورد نظر، شماره همان گورستان ذکر شده است؛ به این دلیل که اثر مورد نظر فقط گورستان نیست و محوطه‌ای نیز در کنار آن هست. پس محوطه آن گورستان به عنوان نزدیک‌ترین اثر به آن ذکر شده است.

۱۶	۰۲۲	تاریخی	پای کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۲۱ - اسلامی	کوچک
۱۷	۰۲۳	اسلامی	پای کوه	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۲۴ - اسلامی	کوچک
۱۸	۰۲۵	اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۲۶ - اسلامی	کوچک
۱۹	۰۲۷	اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۲۶ - اسلامی	متوسط
۲۰	۰۲۸	اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی	دره پشتگر	حاشیه رود خانه پشتگر	۰۲۹ - اسلامی	متوسط
۲۱	۰۳۲	اسلامی	پای کوه	سیت	جغین	۰۳۳ - اسلامی	به نسبت بزرگ
۲۲	۰۳۳	اسلامی	زمین هموار	سیت	جغین	۰۳۳ - اسلامی	به نسبت بزرگ
۲۳	۰۳۴	اسلامی	زمین هموار	زرآباد مرانگ	جگین	۰۳۶ - اسلامی	کوچک
۲۴	۰۳۶	اسلامی	زمین هموار	زرآباد مرانگ	جگین	۰۳۳ - اسلامی	بزرگ
۲۵	۰۴۲	اسلامی	پای کوه	اهون	چشمه‌های اهون	۰۴۱ - اسلامی	کوچک
۲۶	۰۴۳	اسلامی	پای کوه	اهون	چشمه‌های اهون	۰۴۲ - اسلامی	کوچک
۲۷	۰۴۴	هزاره ۳ پم	روی شیب تند دامنه کوه	اهون	چشمه‌های اهون	۰۴۵ - تاریخی	بزرگ شده است.
۲۸	۰۴۷	اسلامی	زمین هموار	اهون	چشمه‌های اهون	۰۴۶ - اسلامی	کوچک
۲۹	۰۴۸	تاریخی	زمین هموار	کش تخت	کش تخت (امتداد رود گوهران)	۰۵۰ - تاریخی	متوسط شده است.
۳۰	۰۴۹	اسلامی	زمین هموار	کش تخت	کش تخت (امتداد رود گوهران)	۰۵۰ - تاریخی	به نسبت بزرگ شده است.
۳۱	۰۵۰	اسلامی	زمین هموار	کش تخت	کش تخت (امتداد رود گوهران)	۰۴۸ - تاریخی	متوسط
۳۲	۰۵۱	تاریخی	زمین هموار	کش تخت	کش تخت (امتداد رود گوهران)	۰۵۰ - تاریخی	بزرگ شده است.
۳۳	۰۵۲	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	کش تخت	کش تخت (امتداد رود گوهران)	۰۵۰ - تاریخی	بزرگ شده است.
۳۴	۰۵۳	تاریخی	پای کوه	کش تخت	کش تخت (امتداد رود گوهران)	۰۵۰ - تاریخی	بزرگ
۳۵	۰۵۴	اسلامی	زمین هموار	کش تخت	امتداد رود پشتگر	۰۵۰ - تاریخی	کوچک
۳۶	۰۵۵	اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی	کش تخت	امتداد رود پشتگر	۰۵۷ - تاریخی	کوچک

۳۷	۰۵۷	اسلامی	پای تپه، روی تپه تاریخی	کش تخت	امتداد رود پشتگر	۰۵۷ - تاریخی	کوچک
۳۸	۰۵۸	تاریخی	زمین هموار	ملکن	رودخانه ملکن	۰۶۰ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۳۹	۰۵۹	اسلامی	روی دامنه کوه	ملکن	رودخانه ملکن	۰۶۰ - تاریخی و اسلامی	کوچک
۴۰	۰۶۰	اسلامی	زمین هموار	ملکن	رودخانه ملکن	۰۵۹ - اسلامی	متوسط
۴۱	۰۶۱	اسلامی	روی دامنه کوه	ملکن	یک سرشاخه از ملکن	۰۶۰ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۴۲	۰۶۲	اسلامی	روی دامنه کوه	ملکن	یک سرشاخه از ملکن	۰۶۰ - تاریخی و اسلامی	کوچک
۴۳	۰۶۳	اسلامی	روی دامنه کوه	ملکن	یک سرشاخه از ملکن	۰۶۰ - تاریخی و اسلامی	کوچک
۴۴	۰۶۵	اسلامی	روی دامنه کوه	ملکن	یک سرشاخه از ملکن	۰۶۰ - تاریخی و اسلامی	کوچک
۴۵	۰۶۶	اسلامی	روی دامنه کوه	ملکن	یک سرشاخه از ملکن	۰۶۰ - تاریخی و اسلامی	کوچک
۴۶	۰۶۷	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	ملکن	رودخانه ملکن	۰۷۷ و ۰۷۸ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۴۷	۰۶۸	اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی	ملکن	رودخانه ملکن	۰۷۷ و ۰۷۸ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۴۸	۰۶۹	اسلامی	زمین هموار	زرآباد مرانگ	رودخانه جگین	۰۳۴ - اسلامی	بزرگ
۴۹	۰۷۰	اسلامی	پای کوه	درمیی	رودخانه جگین	۰۷۰ - تاریخی و اسلامی	کوچک
۵۰	۰۷۱	اسلامی	پای کوه	درمیی	رودخانه جگین	۰۷۰ - تاریخی و اسلامی	کوچک
۵۱	۰۷۲	تاریخی	زمین هموار	بن ریز	رودخانه بن ریز	۰۷۶ - تاریخی	متوسط شده است.
۵۲	۰۷۴	اسلامی	زمین هموار	بن ریز	رودخانه بن ریز	۰۷۵ - اسلامی	کوچک
۵۳	۰۷۷	اسلامی	زمین هموار	ملکن	رودخانه بن ریز	۰۶۷ - اسلامی	کوچک
۵۴	۰۷۸	اسلامی	زمین هموار	ملکن	رودخانه ملکن	۰۶۸ - اسلامی	کوچک
۵۵	۰۷۹	اسلامی	پای کوه	بن ریز	رودخانه ملکن	۰۷۹ - اسلامی	متوسط
۵۶	۰۸۰	اسلامی	پای کوه	بن ریز	رودخانه بن ریز	۰۷۹ - اسلامی	متوسط
۵۷	۰۸۱	اسلامی	سطح هموار کوه	بن ریز	رودخانه بن ریز	۰۸۲ - اسلامی	متوسط
۵۸	۰۸۴	اسلامی	پای شیب تپه کوچک	بن ریز	رودخانه بن ریز	۰۸۳ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۵۹	۰۸۵	تاریخی	روی شیب دامنه و پای کوه، روی محوطه هزاره ۳ پم	بن ریز	رودخانه بن ریز	۰۸۳ - تاریخی و اسلامی	متوسط شده است.
۶۰	۰۸۶	اسلامی	زمین هموار	محمودآباد	رودخانه شاه بابک	۰۹۰ - اسلامی	بزرگ
۶۱	۰۸۷	تاریخی	زمین هموار	محمودآباد	رودخانه شاه بابک	۰۸۷ - اسلامی	متوسط

۶۲	۰۸۸	اسلامی	زمین هموار	محمودآباد	رودخانه شاه بابک	۰۸۸ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۶۳	۰۸۹	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	محمودآباد	رودخانه شاه بابک	۰۸۸ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۶۴	۰۹۲	اسلامی	زمین هموار	جاده سردشت - محمودآباد	امتداد رود پشتگر	۰۹۱ - اسلامی	کوچک
۶۵	۰۹۳	اسلامی	زمین هموار	جاده سردشت - محمودآباد	یک سرشاخه از رود بابک	۰۹۴ - اسلامی	کوچک
۶۶	۰۹۵	اسلامی	زمین هموار	جاده سردشت - محمودآباد	یک سرشاخه از رود بابک	۰۹۴ - اسلامی	متوسط
۶۷	۹۶	اسلامی	زمین هموار	بارشکان	رود بابک	۰۹۶ - اسلامی	کوچک
۶۸	۰۹۷	اسلامی	زمین هموار	بارشکان	رود بابک	۰۹۷ - اسلامی	کوچک
۶۹	۰۹۸	تاریخی	روی شیب تند دامنه کوه	بارشکان	رود بابک	۰۹۸ - تاریخی	به نسبت بزرگ شده است.
۷۰	۰۹۹	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	جاده سردشت - محمودآباد	رود بابک	۰۹۹ - تاریخی	کوچک
۷۱	۱۰۱	اسلامی	زمین هموار	زیارت بن کلنگ	رود بابک	۱۰۲ - اسلامی	کوچک
۷۲	۱۰۲	اسلامی	زمین هموار	بن کم	یک سرشاخه از رود بابک	۱۰۲ - اسلامی	کوچک
۷۳	۱۰۳	اسلامی	زمین هموار	بن کم	یک سرشاخه از رود بابک	۱۰۲ - اسلامی	کوچک
۷۴	۱۰۴	تاریخی	روی شیب تند دامنه کوه	سگن	رودخانه جگین	۱۰۵ - تاریخی	کوچک شده است.
۷۵	۱۰۷	اسلامی	پای کوه، روی محوطه هزاره ۳ پم	سگن	رودخانه جگین	۱۱۰ - تاریخی	بزرگ شده است.
۷۶	۱۰۸	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	سگن	رودخانه جگین	۱۰۶ - تاریخی	کوچک شده است.
۷۷	۱۰۹	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	سگن	رودخانه جگین	۱۱۰ - تاریخی	کوچک شده است.
۷۸	۱۱۰	تاریخی	سطح هموار تپه طبیعی	سگن	رودخانه جگین	۱۰۹ و ۱۰۸ - تاریخی	کوچک شده است.
۷۹	۱۱۱	تاریخی	روی دامنه کوه	سگن	رودخانه جگین	۱۱۱ - تاریخی و اسلامی	متوسط
۸۰	۱۱۲	اسلامی	پای کوه	زمین عباسو	رودخانه جگین	۱۱۱ - تاریخی و اسلامی	بزرگ
۸۱	۱۱۴	اسلامی	سطح هموار تپه طبیعی	دیمبکی	رودخانه جگین	۱۱۴ - اسلامی	کوچک
۸۲	۱۲۱	اسلامی	بر شیب تند دامنه تپه، در کنار و روی محوطه ای تاریخی	سیت پیر او - گشاد گورن	رودخانه سیت پیر او به رودخانه جگین می ریزد	۱۲۱ - تاریخی و اسلامی	بزرگ

تصویر ۴. ۱: اندازه معمول ورودی هریره‌ها، ۲ و ۳: نمونه تزئینات رایج هریره‌ها، ۴: یک نمونه از گورهای گزارش شده از عمان (Cleuziou & Tosi, 2007: 36) که بسیار شبیه هریره‌های منطقه بشکرد است.

تنها قبرستان شناسایی شده، متعلق به هزاره سوم پم است، بر دامنه شمالی پرشیب رشته کوه اهون (اهویری) قرار دارد، کاملاً تخریب و تسطیح شده و تنها گور بازمانده، مورد کاوش غیرمجاز قرار گرفته است؛ گور بودن آن به دلیل قطعات پراکنده استخوان در اطراف آن بسیار محتمل است. درباره محوطه‌های دیگری که سفال هزاره ۳ پم بر سطح آنها دیده و نمونه‌برداری شده (۱۰۷ و ۰۰۱)، نمی‌توان به قطعیت رأی به گورستان بودن آنها داد؛ هیچ قبر واضح و مشخصی از این دوره در آن محوطه‌ها دیده نشده و در دوره‌های بعد - تا دوران تاریخی و قرون متأخر اسلامی - همچنان به عنوان گورستان یا محوطه‌ای برای سکونت موقت مورد استفاده قرار گرفته و دستخوش تغییرات شده

سیمُرگی^۱ شناخته شده است - از طریق بلوچستان ایران از هند و پاکستان وارد می‌شود و هنوز مورد استفاده است.

همچنین باید به این نکته اشاره کرد که کوچک‌ترین گورهای یافت شده در بشکرد مربوط به گورستان‌های اسلامی است. اندازه برخی از آنها بسیار کوچک است؛ در گورستان‌های شماره ۲۸۰ (در روستای متروکه بُن‌گم^۲) و ۱۰۳ (بر دره پشتگر) گورهای به اندازه‌های ۳۰-۵۰ سانتی‌متر دیده می‌شود که به احتمال زیاد متعلق به نوزادان بوده است (تصویر ۷).

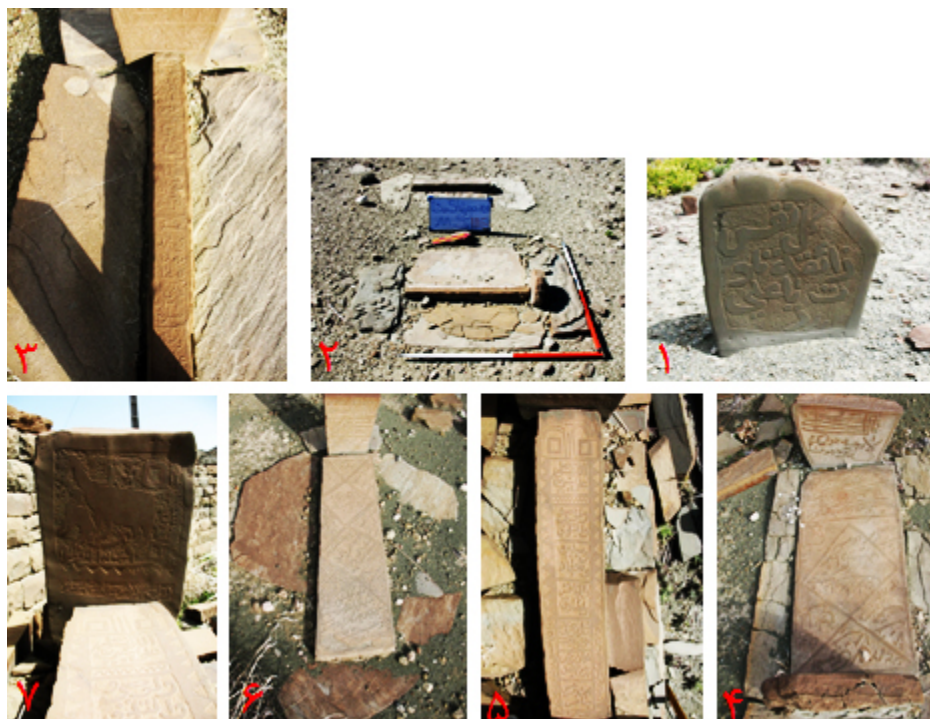
برآیند

درباره قبرستان‌های پیش از تاریخ باید گفت که

1. simorgi

2. bon kam

تصویر ۵. نمونه سنگ گورهای گورستان‌های اسلامی بشکرد متعلق به دوران اسلامی متأخر.

آنها قطعات سفال بسیار دیده می‌شود که همگی معرف سفال‌های دوران تاریخی هستند و از تنوع چشمگیری برخوردارند. برخی گورستان‌ها با وجود کوچک بودن و کم بودن تعداد گورها، مورد کاوش غیرمجاز قرار گرفته‌اند و تعداد بسیار زیاد و نمونه‌های متنوعی از سفال‌های دوران تاریخی را بر خود دارند. از نمونه‌های قابل ذکر این گورستان‌های کوچک روی ارتفاعات با شیب تند، گورستان‌های شناسایی شده با شماره‌های ۰۱۶ و ۰۱۷ در دره پشتگر هستند که حفاری غیرمجاز شده است و پوشیده از قطعات متوسط و بزرگ و البته منقوش سفال‌های اشکانی-ساسانی هستند. چنانکه پیشتر نیز گفته شد، این گورها؟ -حفاری غیرمجاز شده و یا نشده- باوجود پراکندگی قطعات شکسته سفال در اطرافشان، دست‌کم در زمان بررسی هیچ قطعه استخوانی درون یا در اطراف گور و یا بر سطح گورستان،

است؛ همچون تپه سردشت که قسمت مرتفع‌تر تپه پوشیده از قطعات سفال مربوط به هزاره سوم پیش از میلاد بود و به تدریج در قسمت میانی (پایین‌تر از قسمت پیش از تاریخی) مربوط به تدفین‌های دوران تاریخی است و در بخش‌های پایین‌تر مربوط به سکونت‌های موقت دوره اسلامی متأخر. نیز گورستان شناسایی شده به شماره ۱۰۷ در نزدیکی روستای سنگن وضعیت مشابهی دارد؛ باوجود مقادیر چشمگیری قطعات سفال متعلق به هزاره سوم پم در بخش شرقی محوطه، گورهای انفرادی در قسمت شرقی و گورهای/هریره‌های خانوادگی و طایفه‌ای در قسمت غربی گورستان متعلق به دوران اسلامی به چشم می‌خورد.

گورهای تاریخی روی شیب تند دامنه کوه‌ها در میان دره‌ها و حاشیه رودها و سرشاخه‌های آنها ایجاد شده‌اند (بنگرید به جدول ۱). اکثر آنها مورد کاوش غیرمجاز قرار گرفته‌اند و در اطراف

تصویر ۶. نمونه النگوهای خمیر شیشه مربوط به هریره‌های قبرستان ۸۰ دامنه کوه پاریز - روستای بن‌ریز.

می‌بینیم در مناطقی که زمین‌های هموار به‌نسبت بیشتری در اختیار ساکنان بوده است، ابعاد آنها بزرگ‌تر و استمرار سکونت در آن مناطق بیشتر بوده و فاصله گورستان تا استقرار نزدیک‌تر بوده است. گاه می‌بینیم سکونتگاه‌هایی به‌صورت پراکنده بین ارتفاعات شکل گرفته‌اند که البته همگی با هم یک آبادی شمرده می‌شوند و فقط به‌دلیل پراکندگی زمین‌های هموار بین تپه‌ها، از هم فاصله گرفته‌اند. بنابراین گورستان نیز با فاصله (برای یافتن زمین مسطح مناسب) و یا بر شیب دامنه‌ها (برای استفاده آسان‌تر از مصالح بوم‌آورد که به‌وفور در کوه‌ها در دسترس هستند) ایجاد شده‌اند. به‌دلیل وضعیت توپوگرافی، به‌احتمال این شرایط در تمام دوران بر منطقه حاکم بوده است (بنگرید به جدول ۱).

از پیش‌ازتاریخ تا به امروز، افزایش تعداد و گسترش وسعت گورستان‌ها با توجه به افزایش

دیدۀ نشد. ازاین‌رو شاید بهتر باشد دربارهٔ گور/گورستان بودن آنها -به‌خصوص مواردی که ساختار مستطیلی مشخص و منظم دارند- تا انجام کاوش‌های دقیق، جمع‌آوری اطلاعات گسترده‌تر و مطالعات بیشتر با دیدۀ اغماض نگریست.

اغلب گورستان‌ها متعلق به دوران اسلامی و بیشتر آنها به‌نسبت وسیع هستند. بر زمین‌های هموار، سطوح و دامنه‌های به‌نسبت هموار تپه‌های کم‌شیب ایجاد شده‌اند. به‌ندرت قطعات سفال بر سطح آنها دیده می‌شود. قطعاً در این منطقه در نظر داشتن زمان و میزان طغیان رودخانه‌های دائمی، جریان رودهای فصلی، یافتن اندک زمین‌های هموار و چگونگی آن زمین‌ها در شکل‌گیری استقرارها و شکل و اندازه آنها تأثیر مستقیم داشته است و در شکل‌گیری و شکل و مساحت گورستان‌های مرتبط با آن استقرارها؛ به‌طوری‌که

تصویر ۷. نمونه کوچک‌ترین گورهای گورستان‌های اسلامی بشکرد- به احتمال گورنوزادان.

محوطه‌ها دیده می‌شود، در نتیجه کاوش‌های غیرمجاز در گورها، در کنار گورها نیز به شکل شکسته و خردشده دیده می‌شوند. تنوع سفال‌های هزاره ۳ پم، دوران تاریخی و همچنان تا دوران اسلامی در منطقه قابل توجه است. مطابق آنچه در تصویر ۸ دیده می‌شود، سفال‌های منقوش نارنجی و خاکستری در هزاره سوم پم، سفال‌های نارنجی و قرمز دوران تاریخی و سفال‌های مصرفی قرمز با نقوش شبه‌پیش از تاریخی که در حوزه فرهنگی جنوب شرق رواج داشتند، در این منطقه نیز در تمام دوران حضور پُررنگ دارند.

کسب اطلاعات دقیق‌تر از گورستان‌های منطقه از طریق بررسی نقوش، خطوط و نوشته‌های روی گورها، تاریخ درگذشت‌ها و دیگر موضوعاتی که در بخش درآمد همین نوشتار گفته شد، نیازمند مطالعات جامع‌تری است.

جمعیت منطقه و افزایش و گسترش سکونتگاه‌ها امری طبیعی است. نیز تداوم استفاده از برخی گورستان‌ها و محوطه‌های متعلق به هزاره سوم پم و یا دوران تاریخی به عنوان گورستان در دوران اسلامی - با وجود این که در مواردی شناسایی و تشخیص گورهای دوران مختلف را از یکدیگر در بررسی سطحی با دشواری مواجه می‌کند- بسیار جالب توجه است؛ در برخی مناطق نیز به دلیل وجود شرایط مطلوب سکونت و استمرار استقرارها، محوطه‌ها و گورستان‌هایی از دوران مختلف با فاصله بسیار اندک از یکدیگر را شاهد هستیم؛ مثل روستای محمودآباد با محوطه‌هایی از دوران تاریخی و اسلامی تا امروز (بنگرید به جدول ۱).

ظاهراً روش دفن ظروف و لوازم متوفی در کنار او از هزاره ۳ پم تا سده‌های نخستین میلادی در منطقه رواج داشته است. همان ظروفی که بر سطح

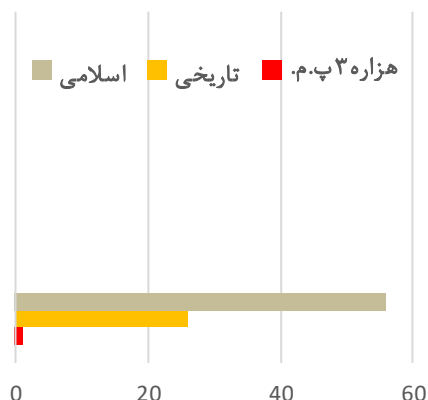
تصویر ۸. نمونه سفال‌هایی که معمولاً بر سطح گورستان‌های دوران مختلف دیده می‌شود: ۱: سفال‌های قبر محوطه ۴۴-۰۴-۰۵، از هزاره ۳ پم، ۲: سفال‌های گورستان ۱۰-۰۱-۰۱، بابک، از دوران تاریخی، ۳: سفال‌های گورستان ۵۹-۰۵-۰۵، ملکن، از دوره اسلامی متأخر.

پی‌نوشت

و دیگر دخالت‌های انسانی، سقوط انسان‌ها یا حیوانات در آنها، رویش گیاهان و گسترش ریشه آنها در گستره و عمق لایه‌های ترانشه‌ها، بارش‌ها و آبگرفتگی ترانشه‌ها و نفوذ آب به لایه‌های ترانشه و ... حفظ شوند. این مسئله در عین اینکه برای پیشگیری از خطرات گفته‌شده، سودمند است، باعث آشفته‌گی و به هم خوردگی اجتناب‌ناپذیر نظم لایه‌ها و اختلال در کاوش‌های باستان‌شناسان بعدی نیز می‌شود.

در بررسی‌های سطحی باستان‌شناختی، باصرف نیروی انسانی و وقت و بودجه کمتر می‌توان تعداد بسیاری از آثار و محوطه‌های تاریخی را شناسایی کرد و با مطالعه یافته‌های هرچند سطحی، به نتایج گسترده‌تر و شناختی کلی از منطقه‌ای دست یافت و چه بسا به پرسش‌های اساسی و اولیه در شناخت یک منطقه پاسخ داد. ولی حتی در بررسی‌های سطحی

نگارنده بر این باور است که هر فعالیت باستان‌شناختی اعم از کاوش یا بررسی، همیشه درصدی از تخریب در پی خواهند داشت، هرچند که با رعایت همه اصول علمی و با دقت و درایت و وسواس صورت گیرد؛ به هنگام کاوش، لایه‌های فرهنگی، دستخوش تغییر می‌شود و با کاوش در لایه‌های زیرین، لایه‌های بالاتر برای همیشه از بین می‌روند؛ حتی اگر همه مراحل کاوش به خوبی ثبت و ویژگی‌های همه لایه‌ها و یافته‌ها حین کاوش با دقت ضبط شوند، دیگر آن لایه را هرگز نخواهیم داشت. آن لایه برای همیشه از دست رفته است. در بسیاری از کاوش‌ها، پس از کاوش، توصیه می‌شود که ترانشه‌ها با خاک بیرون آورده‌شده از خودشان، پر شوند تا از برخی آسیب‌های انسانی و طبیعی (کاوش‌های غیرمجاز

شکل ۱. نمودار مقایسه‌ای تعداد گورستان‌های دوران مختلف در سردشت بشکرد. در مجموع ۸۲ گورستان.

سردشت بخش مرکزی بشکرد و در مأموریت‌های متعددی که طی دهه اخیر به منطقه داشته‌ام، بسیاری از اهالی و به‌خصوص رئیس‌ان و اعضای شورای اسلامی و دهیاران روستاها صمیمانه مرا همراهی نمودند. این نوشتار اجمالی برای نگارنده، همه آن خاطرات خوشایند از گرمی، سادگی، درک و فهم فرهنگی عمیق مردم منطقه را یادآور شد و فرصتی فراهم آورد تا بدین روش از همه آن بزرگواران مراتب سپاس خود را بیان دارم. برای همه آنها تندرستی و سربلندی آرزو مند.

نیز همیشه آسیب‌هایی و درصدی از تخریب اتفاق می‌افتد: جمع‌آوری و نمونه‌برداری سفال‌ها از سطح محوطه‌ها و انتقال آنها به پایگاه‌های باستان‌شناسی، اداره‌ها و موزه‌ها، برای همیشه این آثار فرهنگی منقول را از خاستگاهشان جدا و دور می‌کند. با توجه به مطالبی که به‌اجمال گفته شد، تخریب در باستان‌شناسی را امری اجتناب‌ناپذیر و از ویژگی‌های بارز آن می‌دانم.

سپاسگزاری

در بررسی‌های باستان‌شناختی اخیر دهستان

کتاب‌نامه

مقاله‌های یازدهمین گردهم‌آیی سالانه باستان‌شناسی ایران. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.

الف) فارسی

حیدری، نوذر. (۱۳۹۱). «بررسی باستان‌شناختی شهرستان خاش، سیستان و بلوچستان، زمستان ۱۳۸۸، چکیده

ب) نافرانی

Cleuziou, S. & Maurizio T. (2007). *In the shadow of the ancestors, the prehistoric foundations of the early Arabian civilization in Oman*. Sultanate

of Oman: ministry of heritage and culture.
Floyer, E. A. (1882). *Unexplored Baluchistan*, London: Griffith & Farran.

© 2022 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. Open Access.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.

Bashkard Cemeteries based on the First Season of the Archaeological Investigations of Sardasht-e Bashkard, Hormozgan

Anahita Poodat¹

Abstract

Archaeological surveys of Sardasht village from the central part of Beshkord city in March 2014 and April 2015 identified more than 120 sites in the form of hills, cemeteries and monuments. A large number of these sites are cemeteries from different eras from the third millennium BC to the late Islamic era. Due to the neighborhood of Beshkord/Bashagard city in the east of Hormozgan with the provinces of Sistan and Baluchistan and Kerman, the archaeological findings and ancient sites including cemeteries were similar to the findings of this cultural area. In the historical era, Cairn burial were identified, which are similar to these types of graves in the southeast and coastal strip of southern Iran and the Persian Gulf Hinterland.

Keywords: Bashkard, Cemetery, Burial.

¹ MA of Archaeology, Bandar Abbas, Hormozgan, Iran s.poodat@yahoo.com

Article info: Received: 25 June 2022 | Accepted: 18 August 2022 | Published: 1 October 2022

Citation: Poodat, Anahita. (2022). "Bashkard Cemeteries based on the First Season of the Archaeological Investigations of Sardasht-e Bashkard, Hormozgan". *Ancient Iranian Studies*, Vol. 1 (3): 81-134.

<https://doi.org/10.22034/ais.2022.369108.1024>